

John Barton:

A Biblia története. A világ legnagyobb hatású könyve

Ford. Babarczy Eszter

(BUDAPEST: OSIRIS – MCC, 2020)

John Barton brit akadémikus, oxfordi emeritus professzor¹ monográfiája – a Mathias Corvinus Collegiumnak az Osiris Könyvkiadóval együttműködésben megjelenő – *Idea Conservativa* sorozat második köteteként jelent meg, bibliatudományi referenciakönyveknek első pillantásra szokatlan társaságban, két provokatív nemzetközi sikerkönyv között: a német környezetvédelem-történész, Rolf Peter Sieferle, *Finis Germaniája* után és a szerb-amerikai egyenlőtlenség-kutató közgazdász, Branko Milanovic, *Egyedül a kapitalizmusát megelőzve*. Ez azonban nem véletlen, Barton ambiciózus, a bibliakutatás mai állásának bemutatását célul tűző terjedelmes tanulmánya szintén tudományos bestseller, és kellően provokatív is.

A könyv angol eredetije – a magyar fordításával egyező, az amerikai piacra szánt alcímmel² megjelent verzióval egyidejűleg – Nagy-Britanniában *A Könyv és annak vallásai*³ alcímmel került a polcokra, ami kiemeli a szerző fő mondanivalóját, hogy tudniillik a Biblia története (keletkezése, áthagyományozása, terjedése, olvasása és használata) az ókortól napjainkig „vallás és könyv összjátéka – egyik sem azonosítható a másikkal.” (11.) Ahogyan azt *A Biblia ma* címet viselő bevezetőben részletesebben is kifejti:

a Biblia nem „térképe” a vallásos hitnek és gyakorlatnak [...], amelyből az egész vallási rendszer levezethető. A tartalma megvilágítja a kereszténység és a judaizmus eredetét, és olyan spirituális klasszikus, amelyből mindkét hit meríthet; de nem köti meg a következő nemzedékek kezét olyan módon, mint egy írott alkotmány. Egyszer-

¹ Impozáns tudományos pályájának főbb állomásai: 1973–4 tudományos munkatárs az oxfordi Merton College-ben; 1974–1989 ószövetségi teológia docens; 1989–91 a bibliatudomány professzora; 1991–2014 a szentírásértelmezés Oriel & Laing professzora; 2014-től vezető kutató az oxfordi Champion Hall magánkollégiumban. Vö. theology.ox.ac.uk/people/john-barton és champion.ox.ac.uk/people/revd-professor-john-barton (Megtekintés: 2023.10.15.)

² Barton, John: *A History of the Bible: The Story of the World's Most Influential Book*. [London] / [New York]: Allen Lane / Viking, 2019.

³ Barton, John: *A History of the Bible: The Book and Its Faiths*. [London]: Allen Lane, 2019.

rűen nem ilyen típusú szöveg. Írások gyűjteménye, amelyek a két vallást formálták, amelyet a két vallás formált fejlődésük különböző szakaszaiban, s amelyhez a hívők későbbi nemzedékei pozitív, de egyben kritikus módon viszonyulnak. (11–12.)

Barton négy részre osztott tanulmánya tizennyolc fejezetében mesterien összefoglalja – a mai tudományos konszenzus, illetve annak hiányában a főbb eltérő tudományos álláspontok alapján – előbb az Ószövetség, a tudományos szóhasználat szerint, a héber Biblia (43.), majd az Újszövetség keletkezéstörténetét, ezt követően a Biblia kanonizálását és szövegtörténetét, végül a Biblia zsidó és keresztény értelmezéseinek, fordításainak problematikáját. Ez a bravúros tudományos teljesítmény a könyv megjelenése óta is több elismerő kritikát kapott.⁴

„Az ókori Izrael: történelem és nyelv” című első fejezetben a többségi tudományos álláspontot követve az ószövetségi könyvek létrejöttét az i. e. VIII. század és i. e. II. század közé teszi, keletkezésük helye többnyire Jeruzsálem. A héber Biblia könyveit műfajonként veszi sorra. A második fejezet a héber elbeszélésekről szól, a harmadik a törvényekről és bölcsességirodalomról, a negyedik a próféciákról, míg az ötödik a költői műfajokról (versek, zsoltárok). Ezek többségét a mai többségi tudományos álláspont alapján, többszörös kiegészítés, szerkesztés eredményeként létrejött, pszeudoepigrafikus műnek tekinti. A szerkesztőket feltételezése szerint a sokszor ellentmondó hagyományok megőrzésének szándéka vezette, nem kívántak koherens irodalmi műveket alkotni. A VIII. század előtti idők tekintetében nagyrészt szóbeli hagyományok, mítoszok és legendák, nem ritkán tudatos fikciók, elfogult narratívák kerültek, feltételezhetően hivatásos írnokok által lejegyzésre, azzal a céllal, hogy identitást adjanak Izrael népének. A bölcsességek valójában etikai problémákkal kapcsolatos, ellentmondó válaszokból álló dialógusok; a törvényeket se a mai értelemben vett jognak, hanem inkább a város piacán a vitás ügyekben döntő véneknek szánt elvekként lehet felfogni.

Az ószövetségi könyvek hivatalos célból, több száz év alatt létrejött, fizikai formájukban pergamentekercsekre írt szövegek, amelyek egy nemzet irodalmát képezték. Az Újszövetség – ahogy ezt Barton a második részben, a „Keresztény kezdetek” című hatodik fejezetben kifejti – „egy kis szekta irodalma, amely a Földközi-tenger térségének keleti részén szétszórva élt, és eredetei nem hivatalos, talán kísérleti jellegű írásokra nyúlnak vissza. Kevesebb mint egy évszázad alatt írták meg, az i. sz. 50-es évektől talán 120-ig.” (143.) A fennmaradt legrégebbi szövegek papiruszra írt, a lapszálon összefűzött kódexek. Valamennyi görög nyelven íródott, semmi nem utal fordításra. Barton szerint ez kizárja Jézus – eredetileg va-

⁴ Pl. Riches, John: A History of the Bible: The Book and its Faiths by John Barton = The Expository Times, 2021, 132/7, 310–313; Salvesen, Alison: A History of the Bible: The Book and Its Faiths by John Barton = Journal of Jewish Studies. 2022, 73/1, 183–186.

lószerűleg arámi nyelven elhangzott szavai – jogi szöveggént való használatát, mivel a görögre fordítás eltorzíthatta a pontos jelentést. (153–154.) A hetedik fejezetben az újszövetségi levelek problematikáját (eredeti páli levelek datálása, pszeudoepigráf levelek), majd a nyolcadik fejezetben az evangéliumok egymáshoz való vitatott időrendi, tartalmi viszonyát, az ókori *biosz* (életrajz) műfajba sorolható, tematikus szerkesztettségüket emeli ki.

A *Biblia és szövegei* című harmadik rész a héber Bibliának a Josephus Flavius idejében már kialakultnak tekinthető kánonjáról (kilencedik fejezet), illetve az újszövetségi kánon kialakulásáról (tizedik fejezet) szólva hangsúlyozza, hogy nem tudatos válogatás révén, hanem a könyveknek a közösségekben való tényleges használat alapján fennálló elfogadottsága tényének a tudomásulvétele folytán jött létre mindkettő. A két egyenlő értékű Testamentumból álló, mai értelemben vett egész Biblia Barton szerint a III. század első felére, Órigenész idejére állt össze, azt megelőzően a keresztények ténylegesen a héber Bibliát tekintették Szentírásnak, míg az újszövetségi könyvek a szóban hirdetett evangéliumról készült feljegyzésként működtek, autoritásuk nem a leírás tényéből, hanem tartalmukból eredt. (151–253.) A tizenegyedik fejezet az egyes keresztény egyházak által az Ószövetség részeként kezelt, mások által a kánonba fel nem vett könyvekről (deuterokanonika, a *Codex Sinaiticus*ban szereplő Hermász Pásztor és Barnabás levél; továbbá a *Didakhé*, Énokh könyve stb.) szól, míg a tizenkettedik fejezet a Biblia legkorábbi kéziratairól, azok viszonylag késői keletkezési időpontjairól beszél.

„A Biblia jelentései” címet viselő negyedik rész hat fejezete közül az első a héber Biblia ciklikus zsidó, illetve az Ó- és Újszövetség lineáris (Barton szerint szuperszesszionista) keresztény olvasata közötti szemléleti különbségre mutat rá (tizenharmadik fejezet), amely az eredendő bűn keresztény tanításában ragadható meg, amelyet a judaizmus nem ismer. A tizenegyedik fejezet a rabbik és egyházatyák, a tizenötödik fejezet a középkori, a tizenhatodik a reformáció (különös hangsúllyal Luther) bibliaértelmezéseivel foglalkozik. A tizenhetedik fejezet a bibliakritika, míg a tizennyolcadik a bibliafordítások történetét foglalja össze.

A tanulmány konklúziója, „A Biblia és a hit” – amely a magyar kiadásban sajnálatos módon, a fejléc szerint a 18. fejezet részeként szerepel – Barton tézisének gyakorlati következményeire keres választ: hogyan lehet összeegyeztetni a kritikai megközelítés következetes alkalmazása után fennmaradó bibliai irodalmat és a vallásos hitet. Mivel Barton nemcsak tudós, hanem anglikán pap is, ez számára is gyakorlati kérdés. Mégis azt érzékeljük, hogy csak teoretikus, kitérő választ tud adni. Azzal, hogy annak a könyvtárnak az isteni inspirációját – mint fölösleges bonyodalmakat okozó feltevést – elveti, amelyet Bibliaként ismerünk, valóban teljes szabadságot nyer a bibliai szöveg egyéni értelmezéséhez, sőt akár tudatos félretételéhez, hiszen a szöveg igazságtartalma és értelme komplikáció nélkül elválasztható, hasonlóan egy szépirodalmi műhöz. Ugyanakkor egy ilyen pusztán

kulturális termékre bibliai hit már nem alapozható, a hívő elveszti egyetlen hatékony támaszát. Martin B. Davie épp erre mutatott rá, amikor darabokra szedett és a garázipadlón hagyott autóhoz hasonlította a végeredményt.⁵ Ezért nem tekinthetjük alaptalannak Pecsuk Ottó figyelmeztetését, hogy Barton könyve „zavaró lehet egy hitvalló keresztény számára, aki a Bibliában Isten ígését látja és azzal személyes viszonyt ápol.”⁶ Márpedig „az egyszerű, ha úgy tetszik, »naiv« bibliahú kegyesség [...] nélkül” – teszi hozzá – „nem képzelhető el valódi keresztény hit.”⁷

Barton téziséét és attitűdjét Richard Hooker (1554–1600) anglikán püspökre vezeti vissza, akinek *Az egyházpolitikai törvényekről* szóló könyvéből a bevezetőben (22.) és a konklúzióban (501.) is idézi az alábbi szavakat:

ahogy, amikor hihetetlen dicsérettel illetnek embereket, az gyakran csökkenti vagy elhalványítja igazi érdemeiket, úgy nagyon kell vigyáznunk, nehogy többet tulajdonítsunk a Szentírásnak, mint ami benne lehet, mert ennek hihetlensége még azokat a dolgokat is, amelyekben bővelkedik, kevésbé tiszteletre méltónak mutatja.⁸

Hooker ezeket a sorait I. Erzsébet királynő egyházpolitikai rendelkezései védelmében írta, miközben – az angol nyelvű filozófia első nagyszabású alkotásának számító művében, racionális érveléssel, részben Aquinói Tamásra támaszkodva – kimutatta, hogy „az istenes fejedelemnek joga és kötelessége az egyházi és polgári törvényhozás, feltéve, hogy az általa hozott törvények összhangban állnak a természeti törvénnyel és nem mondanak ellene a Szentírásnak.”⁹ Hooker ugyanakkor az Anglikán Egyház *Harminckilenc Hittételének* (1563) – Barton által csonkán idézett (499.) – kulcsfontosságú, az anglikán bibliai kánont is meghatározó 6. cikkével összhangban vallotta, hogy „a Szentírás tartalmaz minden dolgot, amely szükséges az üdvösséghez; úgyhogy ami nem olvasható benne, és nem is bizonyítható általa, az nem követelhető meg senkitől, hogy azt a hit cikkelyeként elhiggye, vagy az üdvösséghez megkívántnak vagy szükségesnek tartsa.”

⁵ Davie, Martin B.: „On not leaving the car in pieces on the garage floor – a review of John Barton’s *A History of the Bible*”, *Reflections of an Anglican Theologian*. Anglican Theology: A reflection (2020.07.07.) Online: mbarrattdavie.wordpress.com/2020/07/07/on-not-leaving-the-car-in-pieces-on-the-garage-floor-a-review-of-john-bartons-a-history-of-the-bible/

⁶ A Magyar Bibliatársulat hírlevele, XXI/2, 9.

⁷ Vigilia, 1987/2, 168–170.

⁸ Vö. Richard Hooker: *Of the Laws of Ecclesiastical Polity = The Works of Richard Hooker*, Vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1888. Letölthető: archive.org/details/hookerlawes, 2:8, 80. (tévesen 90. oldalnak számozva).

⁹ Chadwick, Owen: *A reformáció*. Ford. Szabó István. Budapest: Osiris, 2003, 204–206.

Az igényes magyar kiadás erénye, hogy számos helyen lektori, illetve fordítói lábjegyzetben reflektál Barton egyes állításaira, illetőleg – a tanulmány szövegébe illesztve – a magyar bibliafordításoknak (RÚF 2014, SZIT) az angol fordításokétól eltérő szóhasználatával kapcsolatos kiegészítő megjegyzésekkel segíti a jobb megértést.

Barta Péter